

WPŁYW ZADŁUŻENIA NA EFEKTYWNOŚĆ PRODUKCJI I KAPITAŁU W GOSPODARSTWACH SPECJALIZUJĄCYCH SIĘ W PRODUKCJI MLEKA

Roman Sass

Kujawsko-Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Minikowie
Dyrektor: dr inż. Roman Sass

Słowa kluczowe: zadłużenie, skala produkcji, gospodarstwa mleczne, produkcja, dochody, efektywność kapitału, efektywność produkcji, inwestycje, płynność finansowa

Key words: borrowings, scale of production, dairy farms, production, incomes, capital efficiency, efficiency of production, investments, financial liquidity

S y n o p s i s: Ocenę sytuacji ekonomicznej prowadzono w gospodarstwach, w których dominującym kierunkiem była produkcja mleka. Do badań wykorzystano dane z gospodarstw prowadzących rachunkowość rolną w 2003 roku z terenu całego kraju. Analizowane gospodarstwa podzielono na sześć grup w zależności od poziomu zadłużenia, mierzonego wskaźnikiem zadłużenia (całkowite zadłużenie do kapitału ogółem).

WSTĘP

Poddanie produkcji mleka działaniu mechanizmu rynkowego w połowie 1989 roku rozpoczęło nowy etap rozwoju mleczarstwa, który zapoczątkował także zmiany w towarowej produkcji mleka w Polsce. W wyniku procesów dostosowawczych do gospodarki rynkowej pogłowie krów w ciągu 15 lat zmniejszyło się o 44%, a ich mleczność wzrosła o 29% [Seremak-Bulge, Hryszko 2005]. Szczególnie interesujący i ważny był wzrost wielkości stada w gospodarstwach utrzymujących powyżej 9 krów. W 1996 roku 14,8% pogłowia krów utrzymywano w stadach powyżej 9 krów, natomiast w 2002 roku było to już 36,1% pogłowia. W 2002 roku 45% mleka sprzedawanego pochodziło z gospodarstw utrzymujących co najmniej 10 krów. Natomiast w 1996 roku 80% sprzedawanego mleka było wyprodukowane w gospodarstwach utrzymujących do 9 krów [Seremak-Bulge, Pieniązek 2005].

Olbrzymi postęp jaki dokonał się w koncentracji towarowej produkcji mleka w latach 1996-2003 byłby niemożliwy bez wsparcia rolnictwa kredytami preferencyjnymi z dopłatą Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. W 1995 r. podjęto decyzję o utworzeniu linii kredytowej dla osób, które nie ukończyły 40 roku życia. Decyzja ta wpłynęła na przyspieszenie procesu przejmowania gospodarstw przez młodych rolników, a także zaktywizowała już gospodarujących do modernizacji gospodarstw. Kredyty preferencyjne stały się głównym źródłem finansowania tej modernizacji, a ich udział w zadłużeniu rolnictwa prze-

kroczył 85% [Daniłowska 2005]. Kredyty preferencyjne wykorzystywali najczęściej rolnicy młodzi, dobrze wykształceni pod względem menedżerskim, odważni, gospodarujący na mniejszych obszarach, lecz prowadzący produkcję intensywną, osiągający wysokie wyniki ekonomiczno-finansowe [Czerwińska-Kayzer 2001]. Z badań IERiGŻ w latach 1996-2000 wynika, że kredyty o charakterze preferencyjnym były głównym źródłem pozyskania kapitału obcego na sfinansowanie inwestycji. Kredyty zamierzały zaciągać głównie osoby planujące modernizację budynków gospodarczych i zakup ziemi [Karwat-Woźniak 2003].

Podstawowym celem opracowania jest ocena sytuacji ekonomicznej, ze szczególnym uwzględnieniem efektywności produkcji i efektywności wykorzystania kapitału własnego w gospodarstwach specjalizujących się w produkcji mleka i korzystających z kredytów z dopłatą Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa w zależności od poziomu zadłużenia.

CEL I METODA

Ocenę sytuacji ekonomicznej prowadzono w gospodarstwach, w których dominującym kierunkiem produkcji była produkcja mleka. Do badań wykorzystano dane z gospodarstw prowadzących rachunkowość rolną w 2003 roku z terenu całego kraju. Z ogólnej liczby zamknięć rachunkowych (około 11 tys.) do analiz wybrano materiał poprawiony pod względem formalnym (kompletne dane i zbilansowane powiązania wewnętrzne) dla gospodarstw spełniających kryterium specjalizacji, tj. dla których standardowa nadwyżka bezpośrednia z produkcji była stanowiła ponad 66,67% standardowej nadwyżki gospodarstwa [Augustyńska-Grzymek i in. 2000]. Zgodnie z klasyfikacją unijną był to typ rolniczy 411 krowy mleczne. Ostatecznie porównano 2632 gospodarstwa prowadzące chów bydła mlecznego. Porównania prowadzono w grupach o różnym poziomie zadłużenia mierzonym wskaźnikiem zadłużenia (całkowite zadłużenie do kapitału ogółem). Utworzono następujące grupy gospodarstw: do 10, 10-20, 20-30, 30-40, 40-50, 50 i więcej procent zadłużenia. Liczeb-

Tabela 1. Potencjał produkcyjny gospodarstw w zależności od poziomu zadłużenia

Wyszczególnienie	Średnio	Wskaźnik zadłużenia [%]					
		do 10	10-20	20-30	30-40	40-50	pow. 50
Liczba gospodarstw	2632	602	983	526	301	115	105
Razem użytki rolne [ha]	29,22	24,16	26,50	31,64	35,74	39,71	41,32
Wielkość ekonomiczna gospodarstwa [ESU]	20,0	17,1	18,1	21,7	23,5	25,3	30,1
Wskaźnik bonitacji gleb	0,73	0,72	0,73	0,74	0,74	0,76	0,69
Udział trwałych użytków zielonych [%]	35,52	36,95	35,06	34,31	35,43	31,56	42,40
Udział gruntów dzierzawionych [%]	19,18	13,91	18,34	19,88	25,13	26,95	28,20
Praca własna [jednostki pełnozatrudnione]	1,84	1,82	1,83	1,84	1,87	1,89	1,91
Aktywa [zł]	495 103	462 255	440 096	505 352	597 757	624 548	711 000
Kapitał własny [zł]	387 056	431 930	375 858	382 323	392 414	345 997	287 918
Przyrost kapitału własnego [%]	9,82	7,32	6,83	6,46	8,24	10,88	72,53
Zobowiązania długoterminowe [zł]	95 182	24 351	53 492	106 563	187 308	251 958	398 760
Zobowiązania [zł/ha UR]	3 257	1 007	2 018	3 367	5 240	6 344	9 650
Zobowiązania na 1000 zł produkcji rolniczej	747,28	226,17	465,27	785,14	1 187,81	1 575,25	2 077,06
Wskaźnik zadłużenia [%]	21,82	6,56	14,60	24,35	34,35	44,60	59,51
Wskaźnik struktury zadłużenia [%]	88,09	80,30	83,27	86,62	91,22	90,45	94,25
Kapitał pracujący [zł]	62 664	58 752	56 771	65 462	67 808	74 157	98 917

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych źródłowych Zunifikowanego Systemu Rachunkowości Gospodarstw Rolnych (ZSRGR).

ność gospodarstw w poszczególnych grupach była wysoka, co korzystnie wpłynęło na wiarygodność uzyskanych wyników badań. Najliczniejszą grupę stanowiły gospodarstwa o wskaźniku zadłużenia 10-20%. Spośród wszystkich analizowanych gospodarstw, dominowały gospodarstwa, w których wskaźnik zadłużenia był do 30%, stanowiły one 80,2% ogółu badanych gospodarstw (tab.1).

Do oceny sytuacji ekonomicznej wykorzystano dochód z gospodarstwa rolniczego. Jest to podstawowa nadwyżka ekonomiczna uzyskiwana w ramach działalności operacyjnej gospodarstwa rolnego. Dochód ten stanowi opłatę za własne czynniki wytwórcze (praca, ziemia i kapitał) zaangażowane do działalności operacyjnej gospodarstwa rolnego oraz ryzyko podejmowane przez prowadzącego gospodarstwo rolne. Ponadto ocenę sytuacji ekonomicznej przeprowadzono wykorzystując wskaźniki efektywności: produkcji, majątku i kapitału własnego.

$$\text{Wskaźnik efektywności produkcji} = \frac{\text{Dochód gospodarstwa rolnego}}{\text{Przychody}}$$

$$\text{Wskaźnik efektywności majątku} = \frac{\text{Dochód gospodarstwa rolnego}}{\text{Majątek gospodarstwa (aktywa)}}$$

$$\text{Wskaźnik efektywności kapitału} = \frac{\text{Dochód gospodarstwa rolnego}}{\text{Kapitał własny}}$$

WYNIKI BADAŃ

Analizę sytuacji ekonomicznej gospodarstw prowadzono dokonując oceny ich potencjału produkcyjnego, organizacji produkcji i wyników wraz z oceną niektórych wskaźników finansowych. W badanych gospodarstwach wraz ze wzrostem zadłużenia wzrastała o 71,0% powierzchnia użytków rolnych, a o 76,0% wielkość ekonomiczna [ESU]. Wraz ze wzrostem powierzchni gospodarstwa wzrastał wyraźnie udział gruntów dzierżawionych (wzrost o ponad 100%). Natomiast gospodarstwa te prawie wcale nie różniły się jakością gleb, udziałem trwałych użytków zielonych i zasobami pracy własnej (tab.1). Wraz ze wzrostem zadłużenia wzrastała wartość majątku (aktywów) o ponad 50%. Zmieniała się wyraźnie struktura kapitału. Miał zdecydowanie kapitał własny, zarówno w wartościach bezwzględnych, jak i wyrażony procentowo. W gospodarstwach o najniższym zadłużeniu kapitał własny stanowił w strukturze kapitału 93,4%, a w gospodarstwach o najwyższym zadłużeniu tylko 40,5%.

Zadłużenie objętych analizą gospodarstw było stosunkowo niskie, średnio wynosiło 21,8%, ale było mocno zróżnicowane [Kulawik 2003, Woś 2003]. W gospodarstwach o najwyższym wskaźniku zadłużenia kwota kredytu była 16-krotnie wyższa niż w grupie gospodarstw, w których wskaźnik zadłużenia nie przekraczał 10%. Zadłużenie przeliczone na 1 ha UR i na 1000 zł wartości produkcji wykazywało mniejsze zróżnicowanie (9-krotne), jednak obciążenie każdego hektara ziemi, jak i produkcji kredytem było bardzo duże.

Kapitał pracujący we wszystkich analizowanych gospodarstwach był dodatni i wraz ze wzrostem zadłużenia wzrastał o 68,36% w gospodarstwach ostatniej grupy w stosunku do gospodarstw o najniższym zadłużeniu. Wzrost kapitału pracującego oznacza poprawę długookresowej wypłacalności gospodarstw (tab. 1).

Tabela 2. Organizacja produkcji w zależności od poziomu zadłużenia

Wyszczególnienie	Średnio	Wskaźnik zadłużenia [%]					
		do 10	10-20	20-30	30-40	40-50	pow. 50
Bydło ogółem [szt]:	39,33	32,94	35,37	42,46	48,67	50,74	58,11
w tym krowy	22,55	19,28	20,44	23,92	27,67	28,73	32,81
Sztuki przeliczeniowe na 100 ha UR [SP]	112,12	115,74	111,89	110,69	111,41	105,39	115,68
Udział zbóż w strukturze zasiewów [%]	55,42	59,64	57,22	54,57	50,63	44,44	44,40
Udział pastewnych w strukturze zasiewów [%]	36,29	30,50	33,91	38,22	43,11	48,62	49,05
Udział ziemniaków w strukturze zasiewów [%]	4,43	5,65	4,87	3,92	3,14	2,14	2,01
Udział buraków cukrowych w strukturze zasiewów [%]	1,71	2,06	1,72	1,69	1,38	1,46	0,93
Główna powierzchnia paszowa w ha na SP	0,52	0,49	0,50	0,52	0,56	0,63	0,59

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych źródłowych ZSRGR.

Organizację produkcji scharakteryzowano posługując się wielkością pogłowia bydła i obsadą podstawowych gatunków zwierząt oraz udziałem wybranych grup roślin (tab. 2). We wszystkich grupach gospodarstw udział trzody chlewnej i innych gatunków zwierząt był minimalny, ponieważ przy doborze gospodarstw do analiz ograniczono udział tych gatunków. Wraz ze wzrostem zadłużenia wzrastało pogłowie bydła, a także liczba krów, natomiast obsada była dość wysoka i we wszystkich analizowanych gospodarstwach była prawie na tym samym poziomie 110-115 sztuk przeliczeniowych na 100 ha UR.

Średni udział zbóż w strukturze zasiewów wynosił 55,42% i wykazywał tendencję spadkową wraz ze wzrostem pogłowia bydła. W ostatniej grupie gospodarstw udział zbóż stanowił 44,4%. Tendencje te należy uznać za prawidłową, natomiast w gospodarstwach z dużym udziałem trzody, zboża w strukturze zasiewów stanowiły 90% i więcej [Mańko i in. 2005a]. Ze względu na dominujący kierunek produkcji jakim było bydło wzrastała powierzchnia upraw pastewnych na gruntach ornych, co związane było z koniecznością zapewnienia pasz objętościowych.

Bliska, w 2003 roku, perspektywa wstąpienia do UE miała odzwierciedlenie w zachowaniach rolników co do kierunków inwestowania w gospodarstwie rolnym. Ponieważ produkcja mleka w UE jest limitowana, a podstawą do ustalania kwot produkcyjnych był rok poprzedzający członkostwo w UE, to rolnicy którzy upatrywali swoich szans w produkcji mleka inwestowali w ten kierunek produkcji. Wyraźnie na to wskazuje przyrost stada podstawowego oraz zapasów produkcyjnych we wszystkich analizowanych grupach gospodarstw, który był szczególnie wysoki w gospodarstwach o wskaźniku zadłużenia powyżej 40% (tab. 3). Również przyrost zobowiązań długoterminowych, z wyjątkiem gospodarstw o najniższym zadłużeniu świadczy, że rolnicy inwestowali w swoje gospodarstwa powiększając wartość majątku ponad poziom inflacji – przyrost netto (tab. 4). W gospodarstwach bydłowych na krótko przed wstąpieniem do UE dominującym kierunkiem inwestycji był zakup stada podstawowego, a także stada obrotowego. Gospodarstwa bydłowe różniły się kierunkiem inwestowania od pozostałych gospodarstw korzystających z kredytów preferencyjnych, w których dominował zakup ciągników i maszyn, modernizacja budynków oraz zakup ziemi [Karwat-Woźniak 2003].

Na tle omawianego potencjału produkcyjnego oraz organizacji produkcji warto przyrzeć się wynikom rocznej działalności gospodarstw (tab. 5). Wzrostowi zadłużenia gospodarstw towarzyszył wzrost produkcji rolniczej. Produkcja rolnicza w gospodarstwach o najwyższym zadłużeniu w stosunku do gospodarstw o najniższym zadłużeniu była o 78,3%

Tabela 3. Kierunki inwestowania w zależności od poziomu zadłużenia

Wyszczególnienie	Średnio	Wskaźnik zadłużenia [%]					
		do 10	10-20	20-30	30-40	40-50	pow. 50
Przyrost aktywów [%]	6,12	5,08	4,45	5,51	8,21	11,86	18,52
Przyrost majątku trwałego [%]	2,79	1,21	0,56	2,69	6,00	10,41	15,56
Przyrost stada podstawowego [%]	22,70	11,67	15,46	18,98	18,57	31,09	175,13
Przyrost stada obrotowego [%]	8,82	3,03	8,84	4,55	15,79	24,21	26,48
Przyrost zapasów produkcyjnych [%]	50,92	34,99	50,70	49,90	47,84	57,20	151,33

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych źródłowych ZSRGR.

Tabela 4. Działalność inwestycyjna i finansowa w zależności od poziomu zadłużenia

Wyszczególnienie	Średnio	Wskaźnik zadłużenia [%]					
		do 10	10-20	20-30	30-40	40-50	pow. 50
Działalność inwestycyjna w roku [zł]	-18 371	-4 762	-9 929	-21 566	-38 213	-48 496	-69 541
Wpłaty z działalności inwestycyjnej [zł]	799	476	464	965	1 517	2 102	1 470
Wypłaty na działalność inwestycyjną [zł]	19 170	5 238	10 393	22 532	39 731	50 598	71 011
Działalność finansowa w roku [zł]	3 698	-6 311	-3 615	4 072	13 039	36 979	64 442
Wpłaty z działalności finansowej [zł]	19 618	3 237	9 748	22 667	36 558	64 160	93 308
Wypłaty na działalność finansową [zł]	15 920	9 548	13 363	18 594	23 519	27 180	28 866
Przyrost zobowiązań długoterminowych [%]	14,87	-14,10	5,32	34,06	32,91	60,23	72,87

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych źródłowych ZSRGR.

wyższa. Przy czym wzrost produkcji wynikał w większym stopniu z efektów skali produkcji niż ze wzrostu poziomu nakładów (intensywność produkcji). Koszty bezpośrednie, które mogą być miarą intensywności produkcji wzrosły w grupie gospodarstw o zadłużeniu powyżej 50% tylko o 18,8% w stosunku do grupy pierwszej.

Wzrost zadłużenia, korzystnie wpływał także na poziom dochodu (tab. 5). I tak wraz ze wzrostem zadłużenia dochód systematycznie wzrastał; w gospodarstwach o najwyższym zadłużeniu był on o ponad 35 tys. zł wyższy niż w gospodarstwach o najniższym zadłużeniu (o 66,9%). Dochód z gospodarstwa rolnego jest tym, co pozostaje rolnikowi jako opłata pracy swojej i członków rodziny, a także kapitału własnego wniesionego do gospodarstwa w postaci pieniędzy i ziemi [Goraj 2006]. Natomiast dochodowość ziemi, tj. dochód w przeliczeniu na hektar, nie wykazywał większego zróżnicowania, można nawet stwierdzić, że kształtował się na zbliżonym poziomie niezależnie od wysokości zadłużenia 1400-1500 zł/ha UR. Wyraźnie natomiast wzrastała wartość dochodu w przeliczeniu na pełnozatrudnionego członka rodziny. Dochód na osobę był w grupie gospodarstw o wskaźniku zadłużenia powyżej 50% wyższy o 12 121 zł w stosunku do gospodarstw, w których wskaźnik zadłużenia jest poniżej 10%.

Opłacalność produkcji, mierzona stosunkiem przychodów gospodarstwa do kosztów była wysoka i wynosiła od 141 do 152% (tab. 6). Należy zwrócić jednak uwagę, że wskaźniki te można porównywać tylko w gospodarstwach rolnych z nieopłaconą pracą własną. Bardziej interesującym jest wskaźnik efektywności finansowej kapitału własnego, czyli procentowy stosunek dochodu gospodarstwa rolnego do kapitału własnego ulokowanego w gospodarstwie. Porównując ten wskaźnik z oprocentowaniem lokat bankowych można zastanawiać się nad sensem prowadzenia gospodarstw. I chociaż podobnie jak wskaźnik opłacalności jest on zawiązany ze względu na nieuwzględnienie kosztów pracy własnej, może ułatwić podjęcie

Tabela 5. Produkcja i dochody w zależności od poziomu zadłużenia

Wyszczególnienie	Średnio	Wskaźnik zadłużenia [%]					
		do 10	10-20	20-30	30-40	40-50	pow. 50
Razem produkcja rolnicza [zł]	127 371	107 669	114 971	135 725	157 691	169 948	191 983
Koszty bezpośrednie zł na 1 ha UR [zł]	1 547	1 509	1 494	1 538	1 639	1 680	1 792
Dochód z gospodarstwa rolniczego [zł]	43 053	37 800	39 886	46 011	50 005	56 618	63 075
Dochód na 1 ha UR [zł]	1 473	1 564	1 504	1 454	1 399	1 425	1 526
Dochód na pełnozatrudnionego członka rodziny [zł]	23 385	20 817	21 790	24 942	26 669	29 956	32 938

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych źródłowych ZSRGR.

decyzji, zwłaszcza w momencie zakupu lub powiększania gospodarstwa [Mańko, Sass 2002]. Wskaźnik efektywności kapitału był najwyższy w gospodarstwach o zadłużeniu powyżej 50% i wynosił 21,9% (tab.5). Efektywność kapitału własnego w grupie gospodarstw o największej skali produkcji znacznie przewyższała oprocentowanie obligacji czy lokat długoterminowych. Wskazuje to, że prowadzenie gospodarstw o określonej skali produkcji było efektywne i zapewniało godziwą opłatę pracy własnej, zwrot z zainwestowanego kapitału i premię za podjęcie ryzyka gospodarowania [Mańko i in. 2005b].

Efektywność produkcji i majątku nie wykazywała większego zróżnicowania w zależności od poziomu zadłużenia. Wskaźnik efektywności produkcji był wysoki i kształtował się na poziomie od 31,13% w gospodarstwach, w których zadłużenie wynosiło 30-40% do 34,55% w gospodarstwach o najniższym zadłużeniu. Natomiast wskaźnik efektywności majątku wykazywał także niewielkie zróżnicowanie w zależności od zadłużenia gospodarstw i kształtował się na poziomie od 8,18 do 9,10% (tab. 6).

Wskaźniki płynności, mierzone stosunkiem majątku obrotowego do zadłużenia krótkookresowego, we wszystkich analizowanych grupach gospodarstw były wysokie, co może sugerować brak kłopotów z utrzymaniem bieżącej płynności (tab.6). Do wskaźników tych niektórzy autorzy przywiązują dużą uwagę, zwłaszcza przy ocenie tzw. zdolności kredytowej jednostek gospodarczych. W rolnictwie wskaźniki te jednak mogą być mylące ze względu na to, że obliczane są na podstawie bilansu finansowego sporządzanego z reguły na dzień 1 stycznia. W tym okresie gospodarstwa posiadają na ogół wysokie zapasy, w tym głównie pasz. Przyjmowane założenie, że majątek obrotowy można spieniężyć w celu pokrycia bieżących zobowiązań, jest niezbyt poprawne, gdyż pozbycie się zapasów pasz zmusza

Tabela 6. Wybrane wskaźniki efektywności finansowej gospodarstw w zależności od poziomu zadłużenia

Wskaźniki efektywności finansowej	Średnio	Wskaźnik zadłużenia [%]					
		do 10	10-20	20-30	30-40	40-50	pow. 50
Bieżącej płynności	5,87	10,84	6,28	4,98	4,76	3,79	5,07
Podwyższonej płynności	2,81	3,68	2,89	2,10	2,48	1,91	2,61
Wysokiej płynności	1,94	3,73	1,97	1,60	1,55	1,33	1,95
Opłacalności [%]	149,68	152,78	151,70	149,83	145,19	141,42	147,21
Efektywności produkcji [%]	33,19	34,55	34,08	33,26	31,13	31,29	32,07
Efektywności majątku [%]	8,70	8,18	9,06	9,10	8,37	8,62	8,87
Efektywności kapitału [%]	11,12	8,75	10,61	12,03	12,74	13,76	21,91
Zdolności kredytowej	0,69	1,48	0,63	0,35	0,25	0,17	0,14
Wiarygodności kredytowej	4,66	6,48	4,80	3,65	3,45	3,88	2,43

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych źródłowych ZSRGR.

nie tylko do sprzedaży stada obrotowego, ale także stada podstawowego, co w znaczny sposób zmniejsza możliwości produkcyjne gospodarstwa, a w skrajnym przypadku prowadzi do tzw. wygaszenia produkcji. Wydaje się więc, że w rolnictwie, zwłaszcza w gospodarstwach nastawionych na produkcję zwierzęcą, należy zastanowić się nad innym sposobem obliczania tych wskaźników, np. w miejsce wskaźników płynności statycznej obliczać wskaźniki dynamiczne na podstawie okresowych przepływów środków pieniężnych [Mańko, Sass 2002]. Z analizy przepływu pieniędzy w ujęciu kwartalnym wynika, że w badanych gospodarstwach nie wystąpiły trudności z utrzymaniem płynności finansowej. Analiza dynamiczna płynności potwierdziła w pełni dobrą sytuację finansową analizowanych gospodarstw niezależnie od poziomu zadłużenia (tab.7).

Tabela 7. Przepływy środków pieniężnych w zależności od poziomu zadłużenia

Przepływy netto z gospodarstwa [zł]	Średnio	Wskaźnik zadłużenia [%]					
		do 10	10-20	20-30	30-40	40-50	pow. 50
I kwartał	6 369	5 874	5 872	6 464	5 759	10 411	10 694
II kwartał	5 143	6 755	5 249	4 190	4 427	3 934	3 071
III kwartał	7 496	7 663	6 754	8 263	8 094	8 898	6 400
IV kwartał	6 495	7 346	6 216	7 087	2 192	3 209	17 202

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych źródłowych ZSRGR.

Na zakończenie warto przyrzeć się także wskaźnikowi zdolności kredytowej (wskaźnik pokrycia długu) i wskaźnikowi wiarygodności kredytowej (wskaźnik zdolności obsługi zadłużenia) (tab.6). Pierwszy z nich wskazuje, jaką część całkowitego zadłużenia rolnik może spłacić nadwyżką środków pieniężnych, która mu pozostaje po opłaceniu kosztów utrzymania rodziny. Wskaźnik ten wahał się od 0,14 do 1,48. W pierwszym przypadku oznacza to, że rolnik spłaca całe zadłużenie w ciągu 7 lat, a w ostatnim, że praktycznie nawet w ciągu jednego roku. O rzeczywistych możliwościach spłaty długu świadczy wskaźnik drugi. Jest to stosunek tej samej nadwyżki do obciążeń związanych z obsługą długu w danym roku. Wskaźnik powyżej 1,0 informuje, że gospodarstwo nie miało trudności ze spłatą zobowiązań, a niższy od 1,0, że albo część rat nie została spłacona, albo rolnik musiał poszukiwać dodatkowych źródeł dochodu [Mańko 2001]. W analizowanych gospodarstwach wskaźnik wiarygodności kredytowej był powyżej 1, to oznacza, że gospodarstwa nie miały trudności ze spłatą zobowiązań, przy czym najwyższy wskaźnik był w gospodarstwach o najniższym zadłużeniu i wraz ze wzrostem zadłużenia malał. Gospodarstwa o najwyższym zadłużeniu nie miały jednak trudności ze spłatą zobowiązań (tab.7).

WNIOSKI

1. W analizowanych gospodarstwach, w których dominującym kierunkiem produkcji było mleko, poziom zadłużenia był wyraźnie zróżnicowany i wahał się od 24,3 do 398,8 tys. zł na gospodarstwo. Obciążenie 1 hektara ziemi i 1000 zł produkcji było zdecydowanie (9 razy) wyższe w gospodarstwach o najwyższym wskaźniku zadłużenia.
2. Zaciągnięty kredyt może przyczynić się do wzrostu produkcji i wzrostu dochodu. W gospodarstwach o najwyższym zadłużeniu dochód na jednego członka rodziny był o 58% wyższy niż w gospodarstwach o najniższym zadłużeniu. Wraz ze wzrostem zadłu-

żenia wzrastała efektywność kapitału własnego zaangażowanego w gospodarstwie, która była 2,5-krotnie wyższa w gospodarstwach o zadłużeniu powyżej 50% w stosunku do gospodarstw o najniższym zadłużeniu, wskaźnik zadłużenia poniżej 10%. Natomiast efektywność produkcji i majątku kształtowała się na zbliżonym poziomie i nie zależała od poziomu zadłużenia.

3. Ze względu na objęcie Polski po wstąpieniu do UE limitowaniem mleka, w 2003 roku rolnicy inwestowali głównie w rozwój produkcji, przez zakup stada podstawowego i obrotowego, aby po uzyskaniu członkostwa przez Polskę otrzymać wyższą kwotę mleczną.
4. Analizowane gospodarstwa charakteryzowały się dobrą kondycją finansową. Pomimo znacznego zadłużenia w ostatniej grupie gospodarstw nie miały one kłopotów z utrzymaniem płynności finansowej. Świadczą o tym wysokie wartości wskaźników płynności oraz dodatnie stany gotówki w poszczególnych kwartałach.

LITERATURA

- Augustyńska-Grzymek I., Goraj L., Jarka S., Pokrzywa T., Skarżyńska A. 2000: Metodyka liczenia nadwyżki bezpośredniej i zasady typologii gospodarstw rolniczych. FAPA, Warszawa.
- Czerwińska-Kayzer D. 2001: Rola inwestycyjnych kredytów preferencyjnych w przemianach strukturalnych rolnictwa indywidualnego. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, nr 6.
- Daniłowska A. 2005: Kredyt rolniczy w Polsce w warunkach członkostwa w Unii Europejskiej. *Prace Naukowe AE Wrocław*, nr 1070, t. 1, 143-148.
- Goraj L. 2006: FADN patrzy na gospodarstwa. *Top Agrar Polska*, s.22-25.
- Karwat-Woźniak B. 2003: Inwestycje w gospodarstwach rozwojowych. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, nr 1.
- Kulawik J. 2003: Kredytowanie i opodatkowanie rolnictwa oraz ubezpieczenia rolnicze. [W:] Analiza produkcyjno-ekonomicznej sytuacji rolnictwa i gospodarki żywnościowej w 2002 roku. IERiGŻ, Warszawa, s.76-77.
- Mańko S 2001: Analiza finansowa gospodarstwa rolniczego. Program Leonardo da Vinci. ODR Minikowo, s.58-60.
- Mańko S., Sass R. 2002: Sytuacja ekonomiczna gospodarstw korzystających z linii kredytowej MR w regionie kujawsko-pomorskim w latach 1998-2000. [W:] Gospodarstwa młodych rolników w warunkach integracji europejskiej. Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn, s.83, 97-98.
- Mańko S., Sass R., Sobczyński T. 2005a: Organizacja i wyniki gospodarstw bydłowych i trzodowych. *Prace Naukowe AE Wrocław*, nr 1070, t. 2, 67-74.
- Mańko S., Sass R., Sobczyński T. 2005b: Rentowność wybranych typów rolniczych gospodarstw w zależności od skali produkcji. *Prace Wydziału Nauk Przyrodniczych*. Seria B, nr 58. Bydgoskie Towarzystwo Naukowe, Bydgoszcz, s. 308-315.
- Seremak-Bulge J., Hryszko K. 2005: Zmiany krajowej podaży mleka i przetworów. [W:] Rozwój rynku mleczarskiego i zmiany jego funkcjonowania w latach 1990-2005. IERiGŻ-PIB, Warszawa, s.54-59.
- Seremak-Bulge J., Pieniążek K. 2005: Zmiany struktur produkcyjnych. [W:] Rozwój rynku mleczarskiego i zmiany jego funkcjonowania w latach 1990-2005. IERiGŻ-PIB, Warszawa, s.102-107.
- Woś A. 2003: Rolnictwo i sektor żywnościowy w 2002 roku. IERiGŻ, Warszawa, s.13.

Roman Sass

THE INFLUENCE OF BORROWINGS ON THE EFFICIENCY OF PRODUCTION AND
CAPITAL AT FARMS SPECIALIZING IN MILK PRODUCTION

Summary

The subject matter of the studies were farms specialized in milk production (type 411 milk cows according to the European Union's classification, in which the influence of the level of borrowings on income of a farm and efficiency of production, assets and own capital were analyzed. Comparisons made in groups of different level of borrowings measured with a liability ratio (total borrowings to the capital expressed in%). The following groups of farms were established: up to 10, 10-20, 20-30, 30-40, 40-50, 50 and more percent of borrowings. The conducted studies showed, that both with the increase of borrowings, and the production and incomes of examined farms increase for about 70 up to 80%. However, the increase of borrowings results in a quicker increase of efficiency of own capital than the increase of production and incomes. The efficiency of the capital in a group of farms of borrowings higher than 50% was 2,5 times higher than in a group of farms of the lowest borrowings (below 10% and amounted to 21,91%). The efficiency of the own capital in a group of farms of the lowest scale of production, considerably exceeds interest rate of bonds of long-term investments. It shows, that running farms of an appropriate scale of production is efficient and may ensure good remuneration of own work, return on the invested capital and performance bonus for taking the risk of running a farm. It also results from the studies, that the purchase of the basic and rotary stock shortly before accession to the EU was the basic direction of investing at dairy farms.

Adres do korespondencji:

Dr inż. Roman Sass

Kujawsko-Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego

89-122 Minikowo

tel: (052) 386 72 14

fax: (0 52) 386 72 27

e-mail: roman.sass@kpodr.pl